

ЛІРИКА ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА В НАУКОВІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛІДІЇ ГОЛОМБ

Анотація. У статті розглянуто праці Л. Голомб «Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX ст.» та «Поезія Володимира Самійленка в сучасній рецепції» в аспекті дослідження творчості В. Самійленка. Проаналізовано особливості наукової методології вченої, її підходи до осмислення українського літературного процесу межі XIX і XX ст. та його інтерпретації в літературознавстві.

Було виокремлено ключові зауваження дослідниці щодо творчості В. Самійленка, продемонстровано їхню актуальність на сучасному етапі її вивчення. Здійснено огляд перспективних векторів дослідження лірики письменника, накреслених Л. Голомб, головні з яких – самобутня філософія та контекстуальний вимір його поезії.

Ключові слова: Л. Голомб, В. Самійленко, літературознавство, наукова інтерпретація, українська література, лірика, модернізм.

У науковій спадщині Л. Голомб чільне місце займають праці, присвячені українській ліриці кінця XIX – початку XX ст. Упродовж своєї багатолітньої діяльності вчена зробила вагомий внесок у вивчення творчості І. Франка, Лесі Українки, Г. Чупринки, М. Філянського, поетів «Молодої Музи» та багатьох інших.

Наукові студії Л. Голомб мають високу цінність, адже, як слушно відзначив І. Немченко, вона гідно представила генерацію науковців, що «прагнули звільнити вітчизняне літературознавство від численних фальсифікацій як сталінських часів, так і періоду так званого розвинутого соціалізму» [9]. У своїх системних дослідженнях раннього та зрілого українського модернізму вчена, зокрема, висловила важливі міркування стосовно творчості В. Самійленка (1964 – 1925), яка напередодні та після здобуття Україною незалежності отримала нове прочитання.

Мета нашої статті – розглянути наукову інтерпретацію лірики В. Самійленка у працях Л. Голомб. **Завдання** роботи – проаналізувати позицію дослідниці та її аргументацію, продемонструвати важливість зроблених ученою висновків як у контексті наявних здобутків літературознавства, так і для подальшого вивчення творчості письменника. Відповідно до окреслених мети і завдань, **об'єктом** дослідження є праці Л. Голомб «Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX ст.» та «Поезія Володимира Самійленка в сучасній рецепції», а його **предметом** – наукова методологія дослідниці в аспекті вивчення самобутньої лірики В. Самійленка.

Актуальність роботи зумовлена потребою подальшого вивчення творчості В. Самійленка, її місця в українському та світовому літературному процесі, а також важливістю тих векторів наукової обсервації, які накреслила Л. Голомб у своїх працях.

Розмірковуючи про особливості наукового методу Л. Голомб, В. Барчан відзначає: «Висновок Л. Голомб про характер чи рівень того чи іншого

літературного явища часто формується на основі осмислення його в загальнонаціональному чи світовому контексті» [1, с. 6]. Такий системний підхід, позначений глибоким розумінням історико-літературного процесу, дозволив ученій сформулювати об'єктивну оцінку розвитку української поезії.

Це виразно простежується в монографії «Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX ст.» (1988), що стала основою для докторської дисертації вченої. У праці висвітлено процес осмислення людини і світу й формування нового ліричного героя в поезії окресленого періоду. У першому розділі роботи – «Становлення ліричного героя» – вчена аналізує творчість провідних письменників тієї епохи – П. Грабовського, Б. Грінченка, М. Старицького, І. Франка, Лесі Українки, які дали українській поезії нового ліричного суб'єкта. Дослідниця не оминає увагою й поетів В. Самійленка, відзначаючи дещо особливий статус письменника в колі сучасників.

Відштовхуючися від закріпленої в літературознавстві характеристики В. Самійленка як лірика-об'єктивіста, уперше сформульованої І. Франком [12], Л. Голомб погоджується, що в цьому аспекті «творчість В. Самійленка виділяється в загальному потоці української лірики, що розвивалася під знаком посилення особистісного начала» [5, с. 38]. Проте вчена дошукується до індивідуальних особливостей цього письменника саме як поета-лірика, які свого часу відмовився визнати М. Зеров. Поет і літературознавець аргументував свою позицію тим, що ліричний струмінь віршів В. Самійленка був надто м'яким на тлі яскравих письменників його епохи – О. Олесь, М. Філянського, М. Рильського та ін. «Супроти них Самійленко видається нам трохи блідим та анемічним: в ньому замало вибухового матеріалу: його емоція не має виразного індивідуального зафарблення, – і вірш у нього тече рівним та погожим струмком, не бурхаючи, завжди в берегах» [7, с. 527], – стверджував він.

Натомість Л. Голомб окреслює індивідуальну особливість В. Самійленка-лірика наступним чином: «Відсутність високого накалу емоцій компенсувалася в ній особливим лагідно-теплим тоном із нотками гумору, динамікою думки, яка зачіпала найгостріші питання сучасності» [5, с. 38]. Відзначимо, що майже одночасно з нею це питання порушив і М. Бондар, який, розглядаючи згадане твердження М. Зерова, зауважив, що індивідуалізація в поезії «не вичерпується маніфестацією суб'єктивного «я», наведенням фактів внутрішньої (чи зовнішньої) біографії» [3, с. 20]. На думку вченого, у творчості В. Самійленка на перший план виходить «насамперед індивідуалізація мислення й бачення світу, проте без притягнення особистих подробиць» [3, с. 20],

Л. Голомб у цьому аспекті відзначає високу майстерність, виявлену В. Самійленком у поезії «Людськість» (1893), що, за словами дослідниці, «засвідчує впевнене освоєння українською поезією складної суспільно-філософської проблематики» [5, с. 39]. Підкріплюючи свою позицію тезами М. Богдановича та М. Рильського, учена доводить, що саме вміння охопити розумом широкий спектр суспільних взаємин і втілити свої думки у високохудожній поетичній формі і було яскравою індивідуальною рисою В. Самійленка, що споріднює його творчість із філософською лірикою Лесі Українки.

Л. Голомб також визначає ще одну важливу характеристику ліричного «я» В. Самійленка, яка проявляється в його громадянській ліриці. За словами вченої, ліричний герой у творах на патріотичну тематику промовляє «з позицій справжнього демократа і гуманіста, якому ненависні позерство, нещирість, голосна фраза» [5, с. 39]. Відтак дослідниця виділяє в таких віршах полемічний струмінь, який більш виразно проявляється в сатирично-гумористичних творах автора. Аналізуючи одну з найбільш актуальних для В. Самійленка проблему псевдопатріотизму, Л. Голомб проводить цікаву паралель із творчістю О. Маковея [5, с. 40], що становить новизну в типологічному аспекті й сьогодні потребує більш ґрунтовного вивчення.

Проаналізувавши становлення та духовне зростання нового ліричного суб'єкта в українській поезії, дослідниця звертається до творчості В. Самійленка в заключному розділі монографії – «Ліричний герой як виразник творчих пошуків митця». Саме цей аспект дозволяє продемонструвати як суб'єктивну складову поезії автора, так і значення його творчих пошуків для розвитку літератури.

Розглянувши такі твори письменника, як «Україні» (1884), «Поетові» (цикл «Елегії», 1887-89), «Не вмере поезія» (1891), дослідниця підсумовує, що для В. Самійленка «місія художника в суспільстві – виховувати у співвітчизників людяність, милосердя, доброту, прищеплювати їм співчутливе ставлення до народу» [5, с. 99-100]. Подібне трак-

тування впливає з естетики «народництва», що стояла на засадах реалістичної поезії. І хоча рання творчість В. Самійленка, безумовно, позначена її впливом (про що, зокрема, пише М. Бондар [3, с. 21-22]), учена відзначає поступальний рух художнього мислення автора, чие бачення сутності поезії «наближається до творчих пошуків, характерних для межі ХІХ – ХХ ст., коли зростає увага до внутрішнього світу людини, до проблеми духовності» [5, с. 99].

У цьому розділі Л. Голомб також долучається до вивчення поетичної шевченкіани В. Самійленка. Учена відзначає, що через свої гуманістичні настанови письменник дещо однобоко трактував духовний заповіт Т. Шевченка («*Учитися, кохати край страждений / І не цуратись рідного, свого*» [10, с. 62]), проте все ж «осмислення спадщини великого поета привело В. Самійленка до глибокої й плідної думки про незнищенність генія, коли його творча сила до останку віддана народові» [5, с. 100]. У зв'язку з цим М. Бондар слушно стверджує: «Самійленкові вірші, присвячені пам'яті Шевченка, з афористичною ясністю визначили місце поета в національній культурі» [3, с. 21]. Пізніше ця тема знайшла продовження в ґрунтовній статті М. Гнатюк [4], котра дослідила не лише художню інтерпретацію образу Кобзаря в ліриці В. Самійленка, а й рецепцію останнім індивідуальної поетики свого великого попередника.

У рецензії на праці Л. Голомб дослідник П. Ляшкевич влучно відзначив, що вченій притаманний «системний пошук індивідуальних способів самовираження кожного письменника» [8, с. 116]. Наведений аналіз її наукового доробку яскраво підтверджує цю тезу, що, у свою чергу, свідчить про об'єктивність оцінок дослідниці та їхню актуальність для сучасних літературознавців.

У той час як лірика В. Самійленка здобувала нове наукове прочитання, виникла потреба в систематизації наявних досліджень і окресленні найбільш важливих акцентів у подальших студіях. Цьому присвячена розвідка Л. Голомб «Поезія Володимира Самійленка в сучасній рецепції», що увійшла до праці «Новаторські тенденції в українській літературі кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.».

У цій статті автор знову порушує питання про однобокість усталеного тлумачення В. Самійленка як «лірика-об'єктивіста» (І. Франко), надміру врівноваженого для створення поезії (М. Зеров). Не відкидаючи його повністю, дослідниця шляхом аналізу окремих творів демонструє, що глибини ліричної емоції письменника можливо розкодувати в його текстах. Зокрема, розглянувши емоційну градацію в циклі «Ямби» (1889), Л. Голомб підсумовує: «Голос “урівноваженого”, зовні спокійного “об'єктивіста” набуває тут високої напруги емоцій, звучить в унісон із інвективами поетів суб'єктивного складу Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, О. Олеся,

спрямованими проти духовного рабства упокореного народу» [6, с. 37].

Розглянутий цикл належить до доміантної в поезії В. Самійленка патріотичної тематики. Зі здобуттям Україною незалежності подібні тексти, трактовані за радянських часів як «буржуазно націоналістичні», отримали нове прочитання в контексті вивчення національної ідеї. Л. Голомб відзначає актуальність постаті В. Самійленка в літературознавчих дослідженнях цього плану й робить важливий акцент на прогностичному векторі його творів: «Сьогодні виразніше проступають закладені у творчій свідомості митця інтуїтивні, спрямовані в майбутнє України прозріння, відчутнішою стає перспектива його поетичної думки» [6, с. 36]. У цьому аспекті вчена також робить цікаве зіставлення мотиву повстання народного духу, який, розгорнувшись у згаданому циклі, був підхоплений М. Чернявським у поезії «Мій заповіт» та знайшов вивершення в пролозі до поеми І. Франка «Мойсей» [6, с. 38].

Розглянувши патріотичні мотиви в ліриці В. Самійленка та їх висвітлення в літературознавстві, Л. Голомб робить важливе зауваження: «Національно-патріотична тема у творчості В. Самійленка розв'язується у вселюдському і навіть уселанетранному контексті. Тому патріотизм поета, його мрія про гідне місце рідного народу серед “народностей інших” невід'ємні в нього від стурбованістю долею людства, його сучасним і майбутнім» [6, с. 41]. Саме це, на думку вченої, сприяло розширенню світоглядних горизонтів поета й розвитку інтелектуальної складової його творчості.

Яскравим взірцем поетичного втілення окресленої проблематики дослідниця вважає поезію «Людськість» (1893). Учена звертає особливу увагу на загостреність у ній протиставлення «розум – серце», у зв'язку з чим робить важливий висновок: «Різка окресленість антитези розуму й серця («О розум, ось наш бог! Немає серця в нас») виявляє кордоцентричну спрямованість філософської думки Самійленка» [6, с. 42]. Відзначимо, що цей струмінь лірики письменника практично не розглядався, адже в його раціональному підході до осмислення життєвих явищ, на перший погляд, відсутні будь-які ознаки кордоцентризму. Однак Л. Голомб аргументовано стверджує, що саме останніми можна пояснити плин авторської думки, «згідно з якою розум і серце повинні дійти гармонії, злитися в єдиному понятті» [6, с. 42]. У цьому виявляється важлива особливість дослідницького методу вченої, яку В. Барчан влучно окреслила як аналіз «на мікрорівні, на межі сфер літературознавства і психології» [2, с. 10]. Такий підхід дає змогу розглянути твори окремого автора не як полотно з образів, мотивів, традицій і новаторства в мистецьких прийомах, а передусім як унікальний художній світ, що органічно постає із внутрішнього світу письменника.

Л. Голомб також наголошує на важливості поезії «Людськість» для розвитку української літератури й відзначає, що його можна вважати програмовим. «Це була ще одна проекція в майбутнє, певний крок до зародження на українському ґрунті модернізму, який поставив у центрі художньої творчості людську індивідуальність, її неповторний внутрішній світ» [6, с. 43]. Завдяки цьому висновку можна стверджувати, що саме в контексті становлення й розвитку модернізму в літературі варто розглядати головну мистецьку настанову В. Самійленка: «Краще людину змалюй, зазирни їй у душу душею, / Радість і смуток її в слові своїм покажи» (розрядка авторська – О. С.) [10, с. 61].

Дослідниця приділяє особливу увагу творам, які відображають узагальнення філософських пошуків В. Самійленка, розв'язання антропологічної проблематики в планетарному масштабі. Серед них особливо виділяється диптих «Думи буття» (1918), який разом із поемою «Гея» (1921) можна вважати своєрідним узагальненням здобутків письменника у сфері поезії думки. У цьому аспекті Л. Голомб погоджується з твердженням Е. Соловей про те, що подібні твори «суттєво збагатили українську філософську лірику, вивершивши її в національній традиції тим **антропокосмізмом**, що складає одну із суттєвих ознак жанру у поезії світової» [11, с. 108]. У зв'язку з цим учена звертає увагу на типологічні паралелі, якими дослідники творчості В. Самійленка (М. Бондар, Л. Новиченко та ін.) місце цього автора в українському літературному процесі. Зокрема, мова йде про ряд М. Старицький – В. Самійленко – М. Вороний – неокласики, а також цікаві спроби провести паралель із ранньою творчістю П. Тичини, який певний час гостював у родині свого старшого сучасника [6, с. 45-46].

У заключній частині статті Л. Голомб робить висновок, що зауваження вчених стосовно своєчасності появи В. Самійленка в українській літературі є цілком аргументованими, а творчість письменника «становить необхідну ланку в розвитку української поезії» [6, с. 46]. Її важливість, на думку вченої, полягає передусім у тому, що вона репрезентує «етап змін української поетичної свідомості від громадянської лірики народницького спрямування до модерного художнього мислення та неокласичної ясності й довершеності мислення» [6, с. 46]. Саме тому вчена акцентує на необхідності більш ґрунтовно дослідити творчість В. Самійленка як у національному, так і світовому контексті, адже постаті цього митця як одного із новаторів у поезії й попередника неокласиків досі не відведено належне місце в літературознавчих працях.

У передмові до монографії Л. Голомб «Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть» В. Барчан відзначає: «Для дослідниці важливо побачити митця через його художній світ як форму духовного, істинного буття» [2, с. 10]. Дос-

ліджуючи творчість В. Самійленка, Л. Голомб враховує всі попередні здобутки у цьому напрямку, проте шляхом власного глибокого аналізу як на рівні поезики, так і психології творчості створює якісно новий об'єктивний і водночас живий літературний портрет письменника.

Таким чином, наукова інтерпретація лірики В. Самійленка в працях Л. Голомб становить важ-

ливий здобуток українського літературознавства. Завдяки вмінню проникнути у внутрішній світ письменника, побачити широкий літературний контекст у синхронному та діахронному аспектах учена не лише залишила у своїх статтях і книгах важливу для науковців інформацію, а й окреслила перспективні шляхи подальших досліджень доробку українського автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барчан В. В. Лідія Голомб – людина і вчений / В. В. Барчан // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 29. – Ужгород, 2012. – С. 5-10.
2. Барчан В. В. У царині поетичного слова / В. В. Барчан // Голомб Л. Г. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть : Збірник статей / Л. Г. Голомб / Ужгород : Гражда, 2005. – С. 5-10.
3. Бондар М. П. Творчість Володимира Самійленка / М. П. Бондар // Самійленко В. І. Твори // В. І. Самійленко. – К. : Дніпро, 1989. – С. 5-46.
4. Гнатюк М. Поетична шевченкіана Володимира Самійленка [Електронний ресурс] / М. Гнатюк // Шевченкознавчі студії. – Електрон. аналог друк. вид. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – Вип. 17. – С. 178-188. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Shs_2014_17_25.pdf. – Назва з екрана.
5. Голомб Л. Г. Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX ст. : монографія / Л. Г. Голомб. – Львів : Вид-во при ЛНУ «Вища школа», 1988. – 146 с.
6. Голомб Л. Г. Поезія Володимира Самійленка в сучасній рецепції // Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. / Л. Г. Голомб. – Ужгород : Гражда, 2006. – С. 35-47.
7. Зеров М. К. Володимир Самійленко і український гумор // Твори: В 2 т. / М. К. Зеров. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 526-536.
8. Ляшкевич П. А. Авторський проект перечитування класиків / П. А. Ляшкевич [Рец.] Лідія Голомб. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: Збірник статей – Ужгород : Гражда, 2005. – 380 с. (I). Лідія Голомб. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. – Ужгород : Гражда, 2008. – 296 с. (II) // Слово і час. – 2010. – № 2. – С. 116-118.
9. Немченко І. В. “Не полишає бажання жити й працювати...”: Золоті сліди Лідії Голомб [Електронний ресурс] / І. В. Немченко // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): Літературно-науковий збірник. – Електрон. текст. дані. – Випуск 9. – К.–Херсон: Просвіта, 2013. – С. 315-321. – Режим доступу: <http://prosvita-ks.co.ua/inemchenko-ne-polishaie-bazhannya-zhiti-y-pracyuvati>. – Назва з екрана.
10. Самійленко В. І. Твори / В. І. Самійленко. – К. : Дніпро, 1989. – 686 с.
11. Соловей Е. С. Українська філософська лірика / Е. С. Соловей. – К. : Юніверс, 1999. – 368 с.
12. Франко І. Я. Володимир Самійленко. Проба характеристики // Зібрання творів: У 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 37. – С. 193-204.

O.I. Starosta

Volodymyr Samiylenko's lyric poetry through scientific interpretation of Lidiya Holomb

Summary. The article deals with the analysis of Volodymyr Samiylenko's works through the study of Lidiya Holomb works: «The individual and the society in Ukrainian poetry, the late XIX – early XX century» and «Volodymyr Samiylenko's lyric poetry in the modern reception». The scientific methodology of the researcher and her approach both to comprehension of Ukrainian literary process at the turn of the XIX-XX century and its interpretation in literary studies are analyzed.

The key remarks of the researcher on the work of Volodymyr Samiylenko are emphasized, their relevance for study at the present stage is demonstrated. A review of possible directions in the writer's poetry study, drawn by Lidiya Holomb, has been presented, the main ones are the original philosophy and the contextual dimension of his poetry.

Key words: Lidiya Holomb, Volodymyr Samiylenko, literary studies, scientific interpretation, Ukrainian literature, lyric poetry, Modernism.

Одержано 14.03.2018 р.

© Староста О., 2018